

“БЕЗОРИЛИК ЖИНОЯТИНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ ЗАРУРИЙ

БЕЛГИЛАРИ: ТЎҒРИ ВА ЭГРИ ҚАСД

Бермаханов Асылбек Қолдасбаевич

Бердақ номидаги ҚДУ

Юридика факультети магистранти

Нукус, Ўзбекистон

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7816659>

Субъектив томон жиноят таркибининг зарурий белгиси бўлиб, у мавжуд бўлмаса, жиноят таркиби ҳам бўлмайди. Жиноятнинг субъектив томони - жиноий хулқ-атворнинг ички руҳий хусусиятини ифодаловчи, шахснинг ўзи содир этган қилмишининг барча белгилари ва унинг юридик жиҳатдан аҳамиятли бўлган алоҳида объектив белгиларига нисбатан руҳий муносабатидир [1, 142]. Б.Ф.Юсупов айтганидек, факат конунда назарда тутилган айб шаклининг мавжудлиги аниқланган тақдирда содир этилган қилмишда жиноят таркиби ҳамда жиноий жавобгарлик учун асос мавжуд, деб топилиши мумкин [2, 115-116]. Жиноятнинг субъектив томонини аниқ белгилаш жиноятни тўғри квалификация қилиш ва шахснинг айби даражасини ҳисобга олган ҳолда адолатли жазо тайинлашнинг зарурий шартидир [3, 75].

Безорилик жинояти субъектив томондан қасддан содир этилиши ҳақидаги фикр барча олимлар томонидан бир ҳилда маъқулланади. Чунки жиноят қонунининг ўзида безорилик “жамиятда юриш-туриш қондасини қасддан менсимаслик” сифатида ифодаланган. Жиноят кодексининг кўплаб нормаларида жиноят қасддан содир этилиши кўрсатилган бўлса ҳам, аммо бирор-бир нормада жиноятнинг тўғри ёки эгри қасддан содир этилиши акс этмаган. Ваҳоланки, ЖК 21-моддасида қасднинг ҳар икки турига алоҳида таъриф бериб ўтилган. Тергов-суд амалиётида ҳам жиноятларни тергов қилишда қасднинг тури ажратилмай, “қасддан содир этилган” деган жумла ишлатилади. Шу сабабли безорилик жиноятида қасднинг қайси тури мавжуд булиши ҳақидаги савол кўплаб мунозараларга сабаб бўлмоқда. Жиноят ҳуқуқи назариясида бу масалада бугунгача ягона фикр мавжуд эмас. Айрим олимлар бу жиноятга ҳуқуқий баҳо беришда қасднинг турини ажратмаган ҳолда, бир хил, яъни “қасддан содир этилган” деб квалификация қилади [4, 18].

Аксарият олимлар безориликнинг субъектив томондан тўғри қасд билан содир этилишини таъкидлайдилар. Уларнинг фикрича, безориликни эгри қасддан содир этиш мумкин, деб ҳисоблаш безорилик тушунчасини кенгайтириб юборилишига ва шахс ҳамда мулкка қарши жиноятлардан фарқининг йуқолишига сабаб бўлади. Безорилик агар эгри қасддан содир этилса, жамоат жойида содир этилган ҳар қандай қилмиш безорилик, деб баҳоланиши лозим бўлади, чунки бундай ҳолатларда жамоат тартибининг бузилишига эгри қасд билан муносабатда бўлади. Безориликда шахс жамоат тартибини қупол равишда бузаётганини, жамоага нисбатан ҳурматсиз муносабатда булаётганини англайди ва шундай оқибатлар юз беришини истайди [5, 84]. Безорилик жиноятини тўғри қасддан содир этилишини таъкидловчиларнинг келтирган асослари тўғри эмас. ЖК 21-моддасига кўра тўғри қасддан содир этиладиган моддий таркибли жиноятларда қасднинг тафаккурий белгиси айбдорнинг қилмишни ижтимоий хавфлилигини англаши ва унинг натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатга кўзи етишида ифодаланса, иродавий белгиси келиб чиқиши лозим бўлган оқибатни исташида намоён бўлади. Безорилик жинояти объектив томонини таҳлил қилганимизда, жамиятда юриш-туриш қондасини қасддан менсимаслик натижасида жамоат тартибининг бузилишини мазкур жиноятнинг оқибати, деб баҳоламаслик лозим. Чунки жамоат тартибининг бузилиши қилмишнинг ижтимоий хавфлилигини ифодалайди. Айбдор ўз қилмиши билан жамоат тартибини бузаётганлиги ва ижтимоий

хавфли эканини англаши, бунинг натижасида баданги шикаст етказиши ёки мулкни нобуд қилиш ёхуд унга шикаст етказиш мумкинлигига кўзи етиши тўғри қасднинг тафаккурий белгисини ифодаласа, баданга шикаст етказиш ёки мулкка анча миқдорда шикаст етказиш ёхуд уни нобуд қилишни исташ иродавий белгисини ифодалаши лозим. М.Х.Рустамбоевнинг: “безорилик жинояти субъектив томондан тўғри қасд билан содир этилади, айбдор жамоат тартибини бузаётганини, дуппослаётганини, баданга шикаст етказаётганини ёки ўзганинг мулкни нобуд қилаётганини ёки унга шикаст етказаётганини англайди ва бу ҳаракатларни амалга оширишни истайди” [6, 163], деган фикри асосли бўлсада, безориликнинг субъектив томони умумий тарзда акс эттирилган. Безорилик формал-моддий таркибли жиноят бўлгани учун қасднинг белгилари ҳам турлича бўлади.

Безориликнинг фақат эгри қасд билан содир этилишини таъкидловчи олимлар ҳам йук эмас [7, 20]. Н.Ивановнинг ёзишича, безорилик қоида тариқасида эгри қасд билан содир этилади. Айбдор безорилик ҳаракатларини содир эта туриб, жамоат тартибини қупол равишда бузиш фактига нисбатан бефарқ муносабатда бўлади, шунинг учун ҳам қилмишга бўлган муносабати эгри қасд белгиларига мос тушади [8, 39-41]. Бу фикр ҳам қасд тушунчаси ва унинг белгиларига мос келмайди. Бу ҳақида қуйида келтириладиган фикрларимиз асосида ягона ҳулосага келиш мумкин.

Безорилик жиноятини содир этишда қасднинг ҳар икки тури: тўғри ва эгри қасд мавжуд бўлиши мумкинлигини айтувчилар ҳам бор [9, 425]. А.Н.Игнатовнинг фикрича, безорилик қоида тариқасида тўғри қасд билан содир этилади, яъни субъект жамоат тартибини қупол равишда бузилишига сабаб бўлган ижтимоий хавфли қилмиш содир этаётганини англайди ва жамиятга нисбатан ҳурматсизлик қилишни истайди. Шахс ўз қилмиши жамоат тартиби ва манфаатларини бузиши мумкинлигига кўзи етиб, жамиятга нисбатан ҳурматсизликка йул қуйиб бераётганини англаб содир қилса, безорилик эгри қасддан содир этилган ҳисобланади [10, 14].

Амалиёт ходимларининг ҳам безорилик қасднинг айнан қайси тури билан содир этилиши ҳақидаги фикрлари турлича бўлиб, тергов-суд ходимлари ўртасида ўтказилган суровда иштирок этганларнинг “Безорилик жиноятида қасднинг қайси тури мавжуд бўлади?” деган савол буйича билдирган фикрлари қуйидагича куруниш хосил қилган: 40% - фақат тўғри қасд, 29 % - тўғри ва эгри қасд, 10% - эгри қасд, 25% - қасднинг ажратилиши квалификацияга таъсир килмайди деб жавоб берган.

Демак, безорилик субъектив томондан қасднинг тўғри ва эгри қасд билан содир этилади. Бундан ташқари безорилик ҳаракатларини содир этаётган шахс қупчилик холларда келиб чиқадиган оқибатга нисбатан бефарқ муносабатда бўлгани учун (сўровда иштирок этганларнинг-55%) қасднинг ноаниқ тури мавжуд бўлади.

Безорилик субъектив томонининг зарурий белгиси жиноят содир этиш мотивидир. Жиноят ҳуқуқи назариясида жиноят содир этиш мотивини бирор жиноят таркибининг зарурий белгиси, деб ҳисоблашнинг икки шарти мавжуд: 1) ЖК Махсус қисм нормасининг диспозициясида мотивни курсатиш орқали; 2) аниқ бир жиноят таркибининг юридик табиатида кўра мотив зарурий белги сифатида талаб этилиб, мазкур нормани Махсус қисмда назарда тутилган бошқа норма билан фарқлаш орқали аниқланади.

Муаллифларнинг аксарияти безорилик мотивини аниқламасдан туриб, қилмишни безорилик сифатида баҳолаш мумкин эмаслигини айтади [11, 102]. В.Мальцев безорилик жинояти безорилик мотиви билан бирга, бошқа мотивлар (уч олиш, нафратланиш, ёқтирмаслик) туфайли ҳам содир этилиши мумкинлигини таъкидлайди. Бунда қилмиш жамиятга ва бошқа шахсларга нисбатан ҳурматсизликда ифодаланиши зарур. Бу каби қарама- қаршиликларнинг сабаби қуйидагиларда кўринади: биринчидан, безорилик тушунчасининг қуп маъноли эканлиги ўзига ҳос қийинчиликни кетириб

чиқариб, уни бошқа мотивлардан фарқлаш ва ажратишни қийинлаштиради [12, 8-9]; иккинчидан, безориликнинг купинча бошқа жиноятлар билан боғлиқ ҳолда содир этилиши ухшаш қилмишлардан фарқлашда қийинчиликларни юзага келтиради; учинчидан, ЖК 277-моддасида безориликнинг мотиви аниқ ифодаланмаган, жамиятда юриш-туриш қоидадини қасддан менсимасликда ифодаланувчи объектив белги кўрсатилган. Фикримизча, келтириб ўтганларимиз жиноят қонунининг камчилиги бўлиб, қонунни бир хилда қўлланиши ва жиноятларни тўғри квалификация қилинишига салбий таъсирини кўрсатади. Безорилик мотиви баҳоловчи хусусиятга эгаллиги учун ҳам қонунда унинг тушунчаси берилмаган. Шунинг учун безорилик мотивининг хусусияти, ўзига хос белгиларини ўрганиш орқали Ўзбекистан Республикаси Олий суди Пленумининг тегишли қарорига безорилик мотиви тушунчасини киритиш лозим, деб ҳисоблаймиз.

References:

1. Агаев И.Б. Состав преступления: понятие, элементы, значение: учеб. пособие. - М.: Юристъ, 2008. - С. 142.
2. Юсупов Б.Ф. Суд ҳужжатларини бажармаганлик учун жиноий жавобгарлик муаммолари. -Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2011. -Б.115-116.
3. Мирзаев У. М. Узлаштириш ёки растрата йули билан талон-торож қилиш учун жавобгарлик. Монография. // Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Б.Ж.Ахраров. - Тошкент: ТДЮИ, 2011. -Б.75.
4. Каусылгазы Ж. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика хулиганских действий по законодательству Монголии: Автореф... канд. юрид. наук. - СПб: 2008, - С. 18.
5. Шинкурак В.М. Ответственность за хулиганство в Российском уголовном праве: Дис... канд. юрид. наук:12.00.08. -Волгоград: В.А. МВД России, 2002. - С. 84.; Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. М.: ИНФРА-М, КОНТРАКТ, 2006. - С. 315.
6. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистан Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. 5 том. Махсус қисм. Жиноят ҳавфсизлиги ва тартибига қарши жиноятлар. Ҳарбий хизматни уташ тартибига қарши жиноятлар. Олий таълим муассасалари учун дарслик. - Тошкент: ИЛМ ЗИҲО, 2011. - Б.163.
7. Косарев И.И. Хулиганство и хулиганские побуждения как уголовно-правовой феномен: Автореф... канд. юрид. наук : 12.00.08.-М.: ФГБОУ ВПО МГЛУ, 2012. - С. 20.
8. Иванов Н. Хулиганство: проблемы квалификации // Российская юстиция. 1996. №8. -С. 39-41;
9. Уголовное право России. Часть Особенная. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. д.ю.н., проф. Б.Т.Разгильдиева и к.ю.н., доц. А.Н.Красикова. - Саратов: СЮИ МВД России, 1999. - С. 425.
10. Игнатов А. Спорные вопросы квалификации хулиганства //Российская юстиция, 1997. - №2. - С. 14.
11. Гаухман Л.Д.Квалификация преступлений: закон, теория, практика. - М.: АО «Центр ЮрИнфор», 2003. - С.165.; Рарог А.И.Субъективная сторона и квалификация преступлений. - М.: Профобразование, 2001. - С. 102.
12. Мальцев В.Ответственность за хулиганство// Законность, 2000. —№7. - С.8-9.